

BOEKBESPREKINGEN

Tratté de Psychologie, par Georges Dumas, Professeur de Psychologie expérimentale à la Sorbonne. Avec la collaboration de L. Barot, G. Belot, Ch. Blondel, B. Bourdon, F. Challaye, Ph. Chaslin, Ed. Claparède, J. Dagnan, G. Davy, H. Delacroix, L. Dugas, P. Janet, A. Lalande, J. P. Langlois, L. Lapique, A. Mayer, I. Meyerson, H. Piéron, C. Poyer, Et, Rabaud, G. Revault D'Allonnes, A. Rey, A. Tournay, H. Wallon. — Préface de Th. Ribot. — Librairie Félix Alcan. — 1924.

Geen beoordeeling en zelfs niet een bespreking van dit belangrijke en omvangrijke werk (twee deelen, samen 2100 bl. compressen druk) ligt in mijn bedoeling. Ik wil enkel de aandacht vestigen op dit schoone resultaat van de samenwerking der beste Fransche psychologen: Juist in de psychologie, immers nog steeds een wetenschap in wording, waar, en dat niet het minst in den jongsten tijd, zoo diepgaand verschil bestaat omtrent object, taak en methode, is de mogelijkheid van zulk een samenwerking reeds iets bijzonders. Daartoe is noodig een bezielende en toch nooit zich opdringende leiding, en van den kant der medewerkers een niet geringe dosis zelfverloochening; is ieder van' nature niet geneigd zijn persoonlijke meening als allerbelangrijkst te beschouwen? Ribot, onder wiens auspiciën het werk nog is begonnen en aan wiens nagedachtenis het is opgedragen, noemt de taak van den leider kiesch en moeilijk; bijna even pijnlijk als om geheel alleen het boek samen te stellen. De voltooiing van het werk, door Professor Dumas zelf gekarakteriseerd als „oeuvre collective.. représentative de notre temps et de notre pays”, zal voor hem een groote voldoening geweest zijn.

In aansluiting aan genoemde karakteristiek deelen wij nu nog een en ander mee over bedoeling en inhoud van het boek. Men kan het boek gevoegelijk een encyclopedie der psychologie noemen. De bedoeling is een overzicht te geven van den huidigen staat der psychologie in al haar onderdeelen. Voor één man zou dat een onmogelijke taak zijn. Om verschillende redenen. In de eerste plaats al om de overstelpende massa literatuur, die elk jaar verschijnt. Ribot schat het aantal boeken, artikelen, enz. voor 1914 op 4000; en heden zal de jaarlijksche productie nog wel aanmerkelijk grooter zijn. Voor zulk een arbeid zou, gesteld dat één persoon er toe bij machte was, zoo veel tijd noodig zijn, dat men vóór de voltooiing op nieuw zou moeten beginnen, omdat het begin al verouderd was. — Bovendien zijn overzichten van één persoon allicht te systematisch, ze missen daardoor wetenschappelijke objectiviteit. — Ten slotte, niemand vereenigt in zich alle kwaliteiten, die voor de zoo verschillende soorten van psychologisch onderzoek vereischt worden; wie zal met evenveel succes psycho-fysiologie, psycho-analyse en sociologie beoefenen? — Een verdeeling over meer personen heeft dus dit groote voordeel, dat ieder op zijn eigen terrein kan trachten het beste te leveren.

In een overzicht zijn inlichtingen en feiten de hoofdschotel. Aan de medewerkers was dan ook door Dumas de eisch gesteld, dat zij daaraan den voorrang zouden geven. En in zijn slotwoord verklaart hij, dat zij allen zich daaraan hebben gehouden. In het feit, dat zij zich aan dezen regel hielden, ligt reeds een aanwijzing van zekere eenstemmigheid in de opvatting van wat psychologie is en behoort te zijn. Die gemeenschappelijke opvatting is er ook inderdaad. Allereerst in dezen meer algemeenen zin, dat allen de psychologie beschouwen als een wetenschap gegrond op feiten, en derhalve alle ontologische speculaties uit haar gebied weren.

De psychologie houdt zich evenals de natuurwetenschappen slechts bezig met verschijnselen, hun wetten, hun onmiddellijke oorzaken. Zonder voorbehoud wordt de lijn gevolgd, door Comte en Ribot aangegeven. — Maar die eenheid van opvatting blijkt evenzeer in bijzonderheden. Allen zijn het vrijwel eens over wat tot de psychologie behoort en wat in haar de hoofdzaak is, over de bronnen die zij dient te gebruiken, over de hulpwetenschappen, bij welke zij haar licht moet opsteken, en het aandeel dat aan elk daarvan toekomt. — Iedere medewerker zou, meent Dumas, deze definitie willen onderschrijven: „De psychologie is een wetenschap, waarin de introspectie een wezenlijke en aan al het andere voorafgaande taak heeft bij de beschrijving der feiten en de analyse der geestelijke mechanismen; waarin de biologie en de sociologie de biologische wortels en de sociale evolutie der psychische functies bestudeeren, en waarin de pathologische psychologie en de pathologie van den geest ons zoowel door de analyse der geestelijke stoornissen als door de analyse der psychosen en van hun cerebro-organische voorwaarden, de kostelijkste bijdragen leveren.”

Over de geheele wereld verspreid zullen psychologen zijn, die zich met deze bepaling ongeveer accoord verklaren. Maar ik vermoed: de meesten worden in Frankrijk gevonden. Deze psychologie draagt den stempel van den Franschen geest. Vooral is dat te merken aan de groote plaats, die ingeruimd is aan de biologie, ongeveer $\frac{1}{4}$ van het boek, en aan den sociologischen inslag. Geheel juist is dus niet wat Ribot in de voorrede zei: „De psychologie van deze handleiding is de psychologie van niemand; zij is eenvoudig psychologie”. Juister is zooals Dumas haar noemt: een psychologie die representatief is voor onzen tijd en „voor ons land.” Het is een psychologie van Fransche geleerden en die door dat feit een eigen karakter draagt. Dat kan ook niet anders, zoolang de psychologie niet den volstrekt zekeren weg gevonden heeft, waarlangs zij moet gaan. De opmerking is ook allerminst als verwijt bedoeld. Integendeel, m.i. is het feit, dat een school kan ontstaan, een teken van opgewekt wetenschappelijk leven. — Laat ik als mijn persoonlijke meening hieraan mogen toevoegen, dat terecht sterke nadruk wordt gelegd op het sociologisch element. Wij lezen: „De meeste functies van den geest en inzonderheid de hoogere functies kunnen niet op een aannemelijke wijze geanalyseerd worden zonder dat men rekening houdt met de betrekking waarin de individuen tot elkaar staan en tot de maatschappij waarvan zij deel uitmaken.” Dat is een behartigenswaardige waarheid, op voorzichtige wijze uitgedrukt.

De indeeling van het werk kan een indruk geven van den rijken inhoud. Een uitvoerige inleiding behandelt object en de onderscheiden methoden: de methode van introspectie, de physiologische methode, de vergelijkende methoden, de laboratorium-methoden, enz. (p. 53). Daarop volgt in Boek I een bespreking van de morphologische, neurologische en biopsychische begrippen als een noodzakelijke inleiding tot de psychologie. Daarin o.a. een hoofdstuk over: De mensch in de animale reeks; en twee hoofdstukken over: Algemeene en bijzondere anatomie en physiologie van het zenuwstelsel — (p. 228). — De eigenlijke psychologie vangt aan met Boek II: De elementen van het geestelijk leven; met hoofdstukken over: Prikkel en beweging. De gewaarwordingen, De aandoeningen, De voorstellingen, en Psychische prikkeling en afscheidingen — (p. 56). — Boek III is een studie van de sensitivo-motorische associaties, waarin: Orientatie en evenwicht, De uitdrukking der emoties, Het lachen en de tranen, De taal. (p. 770). — Boek IV klimt op tot: De algemeene vormen van organisatie; over gewoonte, geheugen, associatie van gedachten, enz. — (p. 964). Daarmee is het eerste deel ten einde. — Boek I van het tweede deel bevat een beschrijving van de gesystematiseerde functies van het geestelijk leven: De waarnemingen, De herinneringen, De intellectuele werkzaamheden (de gedachte, de taal, de graden en vormen van het verstand, het geloof, de droom en het droomen), De saangestelde gevoelens (liefde, sociaal, zedelijk, religieus gevoel, enz.), De wil. — „De geestelijke synthesen” is

het opschrift van Boek II, onderverdeeld in „Het bewustzijn en het onderbewuste”, „De persoonlijkheid”, „De psychologie der karakters”, — (p. 634). — Boek III behandelt de verwante wetenschappen: De zoölogische psychologie, Genetische en ethnische psychologie, De interpsychologie, De sociologie, De pathologie van den geest, De pathologische psychologie. — Een hoofdstuk over het allernieuwste: De psycho-fysiologie der endocrine klieren, onbreekt niet. — Met een „Conclusion”, waarin hij nog eens de opvattingen der medewerkers karakteriseert, besluit Dumas het werk.

Laat ik nog vermelden, dat het boek feitelijk een tweede druk is. In 1914 lag het zoo goed als gereed voor den druk. De mobilisatie verhinderde de uitgave. Na het sluiten van den vrede is de arbeid hervat, maar natuurlijk moest zeer veel herzien en verjongd worden. Drie der medewerkers zijn in den oorlog gebleven. Van twee hummer zijn de hoofdstukken, die reeds geheel geschreven waren, na revisie opgenomen.

N. W. B.

N. Peters. Die Vererbung geistiger Eigenschaften und die psychische Konstitution. 400 blz. Fischer, Jenu, 1925. 14 Mark, geb. 16 Mark.

Het referaat over „Vererbung und Persönlichkeit”, door Peters op het 8e Congres voor experimenteele Psychologie gehouden, werd door hem uitgewerkt en is nu tot een omvangrijk boek geworden, dat niet minder dan 400 pagina's omvat, waaronder 33 pagina's literatuur.

In de inleiding wordt onderscheid gemaakt tusschen de „kleine” biologie, die zich bezig houdt met de lichamelijke levensverschijnselen en de „grootte” biologie, die bovendien ook het psychische omvat.

Er is een gemeenschappelijk grensgebied van het biologisch en het psychologisch onderzoek. De gemeenschappelijke wijze van beschouwing is de *genetische*, die tot het probleem der *ontwikkeling* leidt.

Het tweede centrale probleem, dat beide gebieden gemeen hebben, is dat der *individualiteit*.

Daarnaast zijn er een reeks andere gemeenschappelijke problemen, waartoe ook de erfelijkheid behoort. Men kan de psychologie als de leer van bewustzijnsprocessen der handelingen en der individualiteit of der psychische disposities opvatten. Het heriditeitsprobleem behoort dan bij de dispositiepsychologie.

Al zijn er in de biologie speciale problemen, toch doet men goed zich aan te sluiten bij de biologische erfelijkheid. De methoden daarbij gebruikt, worden uitvoerig besproken (Galton, Mendel e.a.). De onderzoekingen van Heymans en Wiersma, van Davenport, van Kretschmer en Hoffmann worden medegedeeld en als resultaat van zijne beschouwingen zegt de schrijver, dat de eigenschappen van het temperament vaak op alterneerende wijze overgeërfd worden en dat daarnaast ook een vermenging der temperamentseigenschappen der ouders bij de nakomelingen voorkomt.

Wat de begaafdheden betreft, wijst Peters op zijn bekende onderzoekingen over de school-paestaties bij ouders en kinderen naar aanleiding van de op school gemaakte aantekeningen en daarbij heeft hij ook de resultaten van Heymans en Wiersma medegedeeld, terwijl ook aan het onderzoek van Haecker en Ziehen over de muzikale begaafdheid aandacht wordt geschonken. Deze laatste onderzoekingen wijzen ook weer duidelijk op het alterneerend optreden van de begaafdheid der ouders bij de nakomelingen. Geslacht en erfelijkheid, de erfelijkheid van verworven psychische eigenschappen, milieu en erfelijkheid worden in afzonderlijke hoofdstukken besproken. Ten slotte wordt een schets van een theorie der psychische constitutie gegeven. Bij het psychologisch constitutie-probleem behooren de eigenschappen, de persoonlijkheid, de disposities, de aanleggen en de constitutie. Onder *primaire constitutie* wordt die toestand verstaan, waarin reeds psy-

chische aanleggen (zij het ook slechts onontwikkelde) en nog geen ervarings-disposities zijn, om 't even of deze toestand met de vereeniging der geslachtscellen of eerst later bereikt is. De produkten der geestelijke ontwikkeling worden niet overgeërfd, daarom moet men als het psychische erfgoed, dat een generatie aan de volgende, deze aan de derde overgeeft, de primaire constitutie beschouwen. De dynamische en statische aanleggen gaan bij de bevruchting op het nieuwe organisme in wording over. Wat door de werking der „Umwelt” bij de aanleggen der primaire constitutie bijkwam, blijft uitgesloten van het overgeven van de eene naar de andere generatie (of onderscheid geno- en phaenotypus, al ontbreekt aan het genotype het moment der functioneele totaliteit).

De primaire constitutie wordt als geheel overgeërfd. Alle variaties berusten daarop, dat de primaire constituties van twee individuen en daarmee der beide ouders nooit geheel gelijk zijn en ook de „Umwelt”-invloeden, die op twee individuen werken en reeds in het lichaam van de moeder beginnen te werken, nooit geheel gelijk kunnen zijn. Bij de overerving kunnen de primaire constituties zoo gecombineerd worden, alsof de afzonderlijke aanleggen gecombineerd waren geworden. Daarbij blijft echter een probleem, het gewichtigste, onopgelost. Hoe kunnen zich primaire constituties „combineeren”, hoe kan uit twee primaire constituties een enkele ontstaan. Het probleem geldt op dezelfde wijze van de combinatie der afzonderlijke aanleggen. „Wie aus zwei eines wird, ist das grosse Rätsel der psychischen Vererbung”. Daarmede eindigt het interessante werk van Peters, waarin een schat van waarnemingsmateriaal is opgenomen.

L. BOUMAN.

✕ Dr. J. H. v. d. Hoop, *Sexualiteit en zieleleven*. 215 blz. Arnhem, v. Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij, 1926. Prijs f 3.75, geb. f 4.75.

Een goed en leerzaam boek, waar medici en predikanten, paedagogen en ont-wikkelde ouders, waar eigenlijk allen, die met de sexueele vragen van onze maatschappij in aanraking komen, winst mede kunnen doen.

Het boek rechtvaardigt zichzelf beter dan de Schr. in zijn inleiding deed. Terecht wijst hij op het gevaar van eenzijdigheid, wanneer men op dit gebied de kwesties bekijkt of uit het gezichtspunt van een bepaalde religieus-moreele wereld-beschouwing of uit dat van biologische en medische wetenschap. Maar dan doet hij mij de eer aan van als voorbeeld te dienen, omdat ik „meer als geestelijke dan als wetenschappelijk mensch” het sexueele vraagstuk beschouw. Daar moet ik echter tegen opkomen. Het is een soort noodlot van den theoloog, dat men altijd den geestelijke achter zijn wetenschappelijk werk meent te zien staan, al tracht hij nog zoo ernstig naar objectiviteit. Aardig is het, dat een zinsnede van mij, die de S. aanhaalt ten bewijze van zijn overigens vriendelijk verwijt, goed gelezen, niets van dien aard bevat. Ik constateer daar eenvoudig, dat zedelijke oordeelen altijd een uitspraak bevatten over hetgeen den mensch als mensch betaamt, dus plicht is voor allen en altoos. Maar daarin constateer ik eenvoudig een psychologisch feit, namelijk het eigenaardig karakter van het zedelijk oordeel, dat zich in het plichtsbesef uitspreekt. En dat heeft niets met de neiging van geestelijken te maken om hún zedelijk oordeel met hun geloof anderen op te dringen. Men kan precies dezelfde opmerking over het karakter van volstreckte en algemeene geldigheid der zedelijke beoordeeling in het plichtsbesef herhaaldelijk vinden bij Kant en tal van ethische denkers. Mag ik Dr. v. d. Hoop verzoeken dit verwijt aan mijn adres terug te nemen. Ik doe het onder dankbetuiging voor de waardeerende instemming, die een ander werk van mij over *Het donkere vraagstuk der sex. ethiek*, van hem mocht ontvangen. Wij staan nog al heel dicht bij elkaar en kunnen de wetenschappelijke waarde van elkanders studiën erkennen.

Maar afgezien van deze niet geheel juiste rechtvaardiging, heeft Dr. v. d. H. volkomen gelijk: de sexualiteit behoort in haar eigen wezen en wetten bestudeerd te worden, en daarbij is de studie van het zieleleven, zoowel in de elementaire, in-

stinctieve drijfkrachten, waarnaar Freud vooral zoekt, als in de hogere psychische behoeften, wier bevrediging het hoogste goed der cultuur is, van overwegend belang. Uit dat dubbel psychologisch oogpunt het sexueele leven te bezien, is inderdaad een goed en leerzaam werk.

Het eerste deel noemt de S. een analyse der sexualiteit. Ik zie er veeleer een korte schets in van de instinctieve aandriften, hun ontwikkeling en hunne remmingen. Blijkbaar psycho-analytisch geschoold, heeft de S. zich toch vrij gehouden van de doctrinaire cenzigheid van Stekel, Sadger en anderen. Eenvoudig en helder, zonder veel schoolsche termen te gebruiken, teekent hij de hier optredende psychische processen. Juiste en praktische, waardevolle opmerkingen worden hier gegeven. Over het ontwaken der bewuste genitale neigingen, de abnormale bevrediging der lustprikkelers, de innerlijke conflicten, de psychische waarde en gevaren der hier optredende krachten ware ongetwijfeld veel meer te zeggen, en dat zou deze analyse nog veel nuttiger en instructiever hebben gemaakt. Maar wat wij krijgen, is toch al belangrijk. Daarop volgen beschouwingen over het huwelijk en een breede verhandeling over de sexueele opvoeding. De geest daarvan zal velen sympathiek zijn, omdat zij noch conservatief noch radicaal is, maar het betrekkelijke recht van beide standpunten erkent. Er zijn ook hier juiste, menschenkundige opmerkingen en raadgevingen, maar de hier ter sprake komende vragen zijn niet altijd op geheel bevredigende wijze beantwoord. De S. is niet alleen, gelijk reeds bleek, een weinig bevreesd voor een beslist moreel oordeel, maar ook zeer geneigd rekening te houden met veranderingen in de publieke opinie, al treedt hij niet krachtig als haar leidzman op. Hij komt vaak niet verder dan een wikkelen en wegen, al doet hij dit conscientieus. Maar in het geloofsarm — aesthetisch oververzadigd, ethisch ondervoed en sexueel sterk geprikkeld — geestesleven van deze cultuurperiode is de krachtige leidende hand, het klare en vaste oordeel, de steunende raad van veel grooter invloed. Daarom doet in zijn boek het krachtige woord van Russell (153) heel wat weldadiger aan dan zijn eigen vrees dat „psychologische ervaring” voor „gemoraliseer” zoude worden aangezien. De S. moraliseert ook, maar vager en zwakker, en teekent onwillekeurig een karikatuur van de moraal, die zelfbeheersching en reinheid nog plicht, onkuisheid zonde durft noemen (156). Bekrompenheid, hardheid en huichelarij aan den eenen kant, waartegen hij terecht opkomt, rechtvaardigen aan den anderen kant niet de sexueele verwildering en de verwarring in het moreel bewustzijn, waaraan onze tijd lijdt. En men geneest de laatste het minst door algemeene beschouwingen over mogelijke „waarden” ook door buitenechtelijke sexueele betrekkingen te verwerkelijken. Ook komt het mij voor, dat de meeste van die psychologische ervaringen veel minder nieuw zijn dan men zich verbeeldt, en voorts dat psychologen en moralisten wel zullen doen zich bewust te blijven, dat zij elkander noodig hebben, van elkander moeten leeren en naast elkander arbeiden met hetzelfde hooge doel voor oogen.

H. IJ. GROENEWEGEN.

G. H. Luquet: L'Art Néo-Calédonien, 1926, Travaux et mémoires de l'Institut d'Ethnologie, II, Université de Paris. 159 bladzijden, 20 platen. Prijs fr. 70.—.

Eene keurige studie over de Nieuw-Kaledonische kunst, naar dokumenten verzameld door M. Achambault, en wel over: lichaamsversiering, terecht tot de kunst gerekend, houten beeldhouwwerk, gravuren op bamboe, petroglyphen, de motieven dier kunst en den Kanaakschen stijl. De platen en 241 figuren in den tekst dienen ter toelichting. Menschen en dingen worden door deze Kanaken niet kwaad waargenomen, ook aardig weergegeven op hout, pag. 15, 18, 19, 40, de karikatuur van een Europeaan op p. 50 is wel grappig; maar mooi, treffend door juiste waarneming en artistieke weergave zooals de rotsteekeningen der Bosjesmannen en de prehistorische plastiek en graphiek uit Dordogne en Altamira zijn zij nergens, ook niet de spiralen, kringen, kruisen en strikken der petroglyphen; onder de laatste zijn maar zelden duidelijke dierfiguren te vinden, zooals de hagedissen op p. 76.

Luquet merkt op, dat de N. Kaledonische inboorlingen zelf de motieven der teekeningen vaak niet kennen en ze naar willekeurige associaties interpreteren. Zij schijnen de gave om zulke analogieën op te merken in hooge mate te bezitten. Allerlei stiliseeringen en verkortingen hebben ongetwijfeld plaats gegrepen. De reeds oude petroglyphen en de aktuele tatoeëeringen en bamboe-gravuren zijn beide evenzeer uitingen van denzelfden Kanaakschen geest, p. 97. Als hoofdmotieven somt Luquet dan op: de menschelijke figuur als geheel en niet minder hare deelen, „calembours graphiques”, het weven: zeer geestig toont hij hunne herkomst uit deze motieven in een reeks van figuren aan. Ten slotte wijst Luquet de aesthetische bedoelingen der makers aan. Religieuze bedoeling mag soms meegewerkt hebben, vaak ook alleen die om van zich zelf te getuigen, wat zeker zeer juist is opgemerkt en zijn hoogere en lagere analogieën ook bij ons bezit, p. 155—6. Met groot vernuft toont de schrijver aan, dat de oogenschijnlijk ideoplastische ornamenten toch een physioplastisch, realistisch uitgangspunt hebben. Hij erkent, dat de kanakenkunst ver beneden de magdaleensch franco-cantabrische staat in artistieke waarde, maar acht haar daarentegen rijker en meer gevarieerd, hij wijst haar dan ook geen lage plaats onder de primitieve kunsten aan. En wij erkennen op onze beurt gaarne, dat zijn studie met eere mag genoemd worden onder de ethnographische kunstonderzoekingen. S. R. S.

Dr. J. Ph. Duyvendak: Het Kakean-Genootschap van Seran. (Academisch Proefschrift, Leiden), 195 bladz. met 2 kaarten. Drukkerij Hilarius. Almelo, 1926. Prijs f 3.25.

Onder de maatschappelijke verschijnselen bij de volken van onzen Archipel heeft ten allen tijde een soort van „geheimbond”, bekend onder den naam Kakian-, Kakéhan- of Kakean-verbond, sterk de aandacht getrokken. Een zoo grondige en uitvoerige studie als door Dr. Duyvendak in zijn Academisch Proefschrift aan dezen bond of liever, dit genootschap, werd gewijd, miste men tot nu toe in de ethnologie van den Indischen Archipel. Wel is er over dit genootschap reeds zeer veel gepubliceerd, en de auteur doet in een critische beschouwing in zijn „Inleiding” aan de vroegere beschrijvingen recht weervaren. Maar de groote verdienste van dit proefschrift is, dat het op het wezen en het ontstaan van dit „geheime genootschap” het licht van nieuwere onderzoekingen en opvattingen doet vallen, en het beschouwt in verband met hetgeen elders op dit gebied voorkomt. Na een oriënteerende behandeling der verschillende stammen, op Seran voorkomende, wordt de nadruk gelegd op de bijzondere plaats van de Pata-siwa hitam, bij welke het verbond voorkomt, als organisatorisch een eenheid vormende, en op het nauwe verband tusschen de sacrale kakean-ordening en de sociale saniri-organisatie. Na een beschrijving van het z.g. „Kakean-feest”, door den schrijver o.i. terecht opgevat als initiatie- en meer in het bijzonder, puberteitsritus, waarbij door allerlei symbolische handelingen duidelijk de beteekenis blijkt, dat de jongemannen nu in de gemeenschap der mannen zijn opgenomen, moet de schrijver tot de erkenenis komen: „Van de verhoudingen naar binnen zijn wij echter zoo goed als niet op de hoogte”.

Vervolgens worden de aangevoerde gronden voor een Melanesische herkomst van het Kakean-genootschap, volgens welke het dus van betrekkelijk jongen datum en niet op Seran inheemsch zou zijn, aan een critische beschouwing onderworpen. In het bijzonder bespreekt de schrijver de hypothese van Dr. Tauern omtrent het bijna zuiver Melanesische karakter van den Wemale-stam, welke de kern zou uitmaken der Kakean-bevolking, en uit zijn stamland deze gebruiken zou hebben meegebracht. De schrijver kan zich met deze opvattingen niet vereenigen; in het eerste hoofdstuk van zijn werk had hij trouwens er al op gewezen, dat de taalkundige gegevens, door Dr. E. Stresemann bewerkt („Die Paulohi-Sprache”, 1918) met deze hypothese van Tauern geheel in strijd zijn.

De onmiskenbare overeenkomst in strekking en in tal van bijzonderheden

tusschen het Kakean-genootschap en de geheime genootschappen van Melanesie, door den schrijver in de laatste paragraaf van zijn werk uitvoerig besproken en toegelicht, leidt hem tenslotte tot een geheel andere conclusie dan betrekkelijk recente *overname* uit Melanesië, of liever, *invoering* op Seran door Melanesische immigranten: beide soorten van geheimbonden staan zijns inziens in het nauwste verband met een totemistische twee-deelingsmaatschappij.

„Door de aanwezigheid van een oude sociale tweedeeeling en door de ook op Seran gebleken parallelie van de inrichting van het sacrale genootschap met deze stamdeeling is het o.i. onbetwistbaar geworden, dat dit genootschap in deze samenleving wortelvast is” (blz. 178). Ter voorbereiding van deze conclusie behandelt de auteur in de voorafgaande § 11: De beteekenis der verdeeling Oersiwa (de negen broeders), Oerlima (de vijf broeders), welke op de Ambonsche eilanden, Seranlaet, de Aroe- en de Kei-eilanden wordt aangetroffen; een verdeeling in 5 groepen (de beide stamhelften elk onderverdeeld in twee groepen, en met den stam zelf de vijf vormende) en deze weder tot 9 uitgebreid.

Onzes inziens kan men zeer goed zich vereenigen met de conclusie van den auteur, dat het Kakean-genootschap op Seran „wortelvast” is, zonder door zijn argumenten overtuigd te zijn van het verband tusschen dat genootschap en een totemistische tweedelingsmaatschappij. Met volle waardeering voor de scherpzinnigheid der redeneering en den omvang van het onderzochte materiaal lijken ons toch de aangevoerde bewijzen voor een oude stamhalveering op Seran, in het bijzonder voor het bewaard zijn juist in het Kakean-gebied van de oude tweedelings-tendens, niet buitengewoon sterk. Speciaal ontgaat ons de beteekenis van de uitdrukking: „de beide deelen in de Kakean” (blz. 175).

Ongetwijfeld verdient het proefschrift van Dr. Duyvendak de aandacht en bestudeering van allen, die in de ethnologie van den Indischen Archipel belangstellen, door den ernst en de nauwgezetheid waarmede hij een bijdrage heeft geleverd tot de oplossing van de „meer algemeene vraag, op welker beteekenis Schurtz het eerst nadruk heeft gelegd: de bouw en het ontstaan van het zoo verbreide verschijnsel der geheime genootschappen van mannen”.

T. J. BEZEMER.

Wilhelm Hofmayr: Die Schilluk. Geschichte, Religion und Leben eines Niloten-Stammes. Ethnologische Bibliothek v. „Anthropos”, Band II, Heft 5, 1925. St. Gabriel Mödling bei Wien. Verlag Adm. des Anthropos. (Prijs 20 Mark).

Een werk van meer dan vijfhonderd bladzijden groot octavo, met drie kaarten en 89 afbeeldingen, gewijd aan een Negerstam, aan den Zuidelijken Nijl op omstreeks 10° N.B. woonachtig, die volgens den schrijver (in overeenstemming met het Anglo-Egyptian Handbook) thans ± 120.000 zielen zal tellen, hoewel de blijkbaar oppervlakkige telling van Schweinfurth onder koning Kwatker een totaal van 1.200.000 inwoners aangaf. In breedte van opzet en diepte van behandeling is dit werk eenigszins te vergelijken met de beschrijving der Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes van Kruyt en Adriani; en ook hierin komen beide beschrijvingen met elkaar overeen, dat ze het werk zijn, niet van reizigers die slechts korten tijd bij het beschreven volk vertoefden, maar van personen, die tientallen van jaren onder en met het volk leefden. De schrijver van dit werk over de Shilloek's woonde zelf als Katholiek missionaris van 1906 tot 1916 in het land, en kon bovendien voor zijn boek gebruik maken van de aantekeningen, door den missionaris P. Banholzer gedurende diens langdurig verblijf onder het volk opgesteld.

Dat dit boek geschreven is uit een volheid van gedegen kennis van het onderwerp is na het bovenvermelde wel te verwachten, en blijkt ook uit iedere bladzijde. Het eerste deel van het werk behandelt in korte trekken de plaats van afkomst van het Shilloek-volk, als hoedanig de schrijver de streek Noordelijk van Oeganda

meent te kunnen aanwijzen; hun tijd van omzwerving en hun vestiging in vaste woonplaatsen. In het tweede deel wordt de staatkundige inrichting van het Shilloekrijk beschreven, waarin een groote plaats wordt ingeruimd aan de levensbeschrijving van koning Nyikang, den later vergoddelijkten stamheros, den stichter van het nieuwe koninkrijk na de volksverhuizing, en de door hem gestichte dynastie. Onder den 10den koning, Toego (1690—±1710), werd Fashoda gesticht en tot koninklijke residentie gemaakt, en wel naar aanleiding van een buitengewone gebeurtenis. De vier hoornlooze ossen (*tshot*) des konings woelden steeds op dezelfde plaats den grond om en kwamen daar telkens weer terug. De koning zag daarin een goddelijk teeken en liet hier een dorp stichten: *Pa-tshot* (= het dorp der hoornlooze ossen), waaruit het tegenwoordige Fashoda ontstond. In verband met de groote beteekenis van het koningschap onder Negerstammen wordt een geheel hoofdstuk gewijd aan: Het leven en de werkzaamheid van een Shilloek-koning.

Alvorens, in het 4de deel, over te gaan tot een beschrijving van „Land und Leute”, wijdt de schrijver een geheel deel aan den Godsdienst der Shilloek's. Dit deel, dat bijna 70 bladzijden beslaat, is zeker niet het minst interessante van dit boek, en kan ook bijzonder belang inboezemen aan beoefenaars der godsdienst-philosophie, omdat de Anthropos-Bibliotheek wordt uitgegeven onder directie van Pater W. Schmidt, wiens opvattingen omtrent een Oer-monotheïsme bekend zijn. Op zeer heldere wijze wordt de beteekenis en alles wat wordt samengevat onder het woord *Dshwok*, dat als naam voor het Hoogste Wezen onder de Shilloek's wordt gebruikt, uiteengezet, en, onzes inziens, zonder vooropgezette mening duidelijk gemaakt, in welken zin men van monotheïsme bij dit volk kan spreken. „Wer das Volk kennt und gehört hat, in welchem Sinne diese Schilluk das Wort *Jwok* gebrauchen, hält einen Plural von *Jwok*, oder besser, viele verschiedene Götter unter einem und demselben Begriff in dem jetzigen Religionsglauben der Schilluk für unmöglich. Was man als verschiedene *Jwok* anzugeben versuchte, sind dem Sinne der Schilluk nach nichts als Emanationen der einen grossen Ursache, Strahlen, die alle aus ein und derselben Sonne ihre ganze Kraft und Licht erhalten.

„Ich betone ausdrücklich, im jetzigen Religionsglauben. Nach dem ganzen Entwicklungsgange der Religion der Schilluk, nach ihren Erzählungen und Sagen und auch nach der Idee der nilotischen Stämme erhellt klar, dass einstmals vor Nyikang der Terminus *Jwok* grösseren Umfang gehabt, ja unter demselben Namen besonders viel mehr separierte Geister inbegriffen wurden, die heutzutage in der praktischen Religion soviel als nicht bestehend angesehen werden.”¹⁾

In het vierde deel eindelijk worden in 7 hoofdstukken „Land und Leute” beschreven. De landbeschrijving eischt slechts een 12-tal bladzijden; over de uitvoerigheid der tot in de kleinste details afdalende volksbeschrijving kan men reeds voldoende oordeelen uit een opgave van de opschriften en van enkele onderdelen der hoofdstukken: Lebenslauf eines Schilluk von der Geburt bis zum Grabe, Behausungen und Beschäftigungen, Krankheiten und Medizin, Waffen und Krieg, Kleidung und Schmuck, Lebensformen; Ein Tag aus dem Leben eines Schilluk; Erzählungs- und Dichtkunst (hierin: Astralmythen, Märchen, Tierfabeln, Sprüchwörter, Rätsel); Lieder, Musik und Tanz (hierin een aantal op noten gebrachte liederen). Een aanhangsel bevat een aantal platen buiten den tekst, die evenwel niet door bijzondere duidelijkheid uitmunten.

Het bovenstaande moge eenigszins een indruk geven van den rijken inhoud van dit boek, dat zeker een groote aanwinst mag genoemd worden voor de literatuur over Negerstammen.

T. J. BEZEMER.

¹⁾ blz. 190, 191.

X *Illustrierte Völkerkunde*, herausgegeben von Dr. Georg Buschan, II, zweiter Teil, 1926, Stuttgart, Strecker und Schröder. Europa und seine Randgebiete, von Dr. A. Byhan, Prof. Dr. A. Haberlandt, Prof. Dr. M. Haberlandt. Mit 43 Tafeln, 708 Abbildungen und 6 Völker-, Sprachen- und Hausformenkarten. Prijs M. 28, geb. M. 32 en M. 34.

Met dit deel is het groote en uitnemende handboek voltooid. Dit eene deel omvat niet minder dan 1154 bladzijden, rijk versierd met voortreffelijk gekozen en uitgevoerde afbeeldingen, voorzien van register en (te korte) literatuuropgave. De inhoud is de volgende: M. Haberlandt behandelt al de volken van Europa, stuk voor stuk, en wel worden, na eene korte inleiding over de ethnische samenstelling en oudste geschiedenis, de kultureele invloeden en dergelijke, de lagere, oudere kultuur van het volk besproken, de folklore dus en niet anders, op zeer aantrekkelijke wijze. Nu en dan wordt een klein foutje gemaakt, b.v. waar beweerd wordt, p. 66, dat Polen eene Poolsche bevolking van dertig millioenen bevat, dus de groote getallen van Ruthenen, Joden, Witruzen en Duitschers als Polen meegemeld, wat zeker ook folkloristisch niet tot juiste resultaten kan leiden. De Walen worden niet besproken. Zooals bij alle Folklore blijft de behandeling zich in hoofdzaak beperken tot het uiterlijke, het zichtbare. Psychologisch of sociologisch doordringen schijnt den folkloristen verboden te zijn. Ethnographisch en zelfs anthropologisch geeft deze schrijver hier en daar toch meer. Karakteristiek is wel, dat, waar de bevolking lager staat, de bespreking dieper ingaat, b.v. bij de Zuidslaven vergelijken met de Nederlanders. Eene groote plaats nemen de resten der primitieve godsdienstige voorstellingen in, maar de zoo belangrijke wijzigingen, die de hoogere, de officieele godsdienst in en door den volksgeest ondergaan heeft, worden niet aangeroerd. . . . Op zeer boeiende en aantrekkelijke wijze wordt den lezer over haast ieder volk van Europa merkwaardig veel meegedeeld, in dit eerste stuk van het boek, dat 304 bladzijden omvat. Dan volgt „Die volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung” van Prof. Arthur Haberland (pag. 305—658), in de eerste plaats de oudste vormen der productie, als verzameling, jacht, daarna de landbouw en de veeteelt. Vervolgens de nederzettingen, dorpen en huizen, dan huisraad, handwerk, volkskunst; aantrekkelijk is de bespreking van de oude maatschappelijke vormen als moederrecht, couvade, huiskgemeenschap etc., eindelijk van de oudste wereldbeschouwing, zooals die nu nog hier en daar voor den dag komt. Hoewel zeer kort zijn de opmerkingen over de „Unvorgänglichkeit der Stammhalter” en over de kleine resten van totemisme interessant en „anregend”, eveneens de uitvoeriger bespreking der tooverij en bezieling, vooral die van de schedelverceering. Het hoofdstuk over den „Kulturaufbau” toont trefend aan, hoe de oude voorstellingen, die in hoogste mate analoog zijn aan die der laagste volken van andere werelddeelen, nog steeds voortleven in Europa, waar zij vóór vele eeuwen heerschten. De kultuurlagen schuiven over elkander, wat boven was komt onder, maar vergaat eerst heel langzaam, nauwelijks.

De beide schrijvers gaan, zooals blijkt, ver buiten het gewone schema van den folklorist, en juist dit maakt hun werk zoo belangwekkend en waardevol. Hunne grondige ethnographische en ethnologische kennis kwam er in hooge mate aan ten goede.

Het boek had hiermede moeten eindigen, maar gelukkig worden twee volkengroepen, die anders niet tot hun recht zouden gekomen zijn, eraan toegevoegd, en wel die van den Kaukasus. Oost- en Noord-Rusland benevens Finland door A. Byhan, en die van Noord-Afrika en de Kanarische Eilanden door A. Haberlandt, met een eigen register. Het eerste stuk is vrij uitvoerig, p. 659 tot 1022, het laatste heel kort.

Dit derde en laatste deel der „Illustrierte Völkerkunde” doet waarlijk niet voor de beide andere onder, integendeel eerder; het verdient veel gelezen en gebruikt te worden, ook in Nederland.

Michel Vulpesco, Les Coutumes Roumaines Périodiques, Etudes descriptives et comparées, précédées d'une Preface par A. van Gennep. 303 blz. Librairie E. Larose. Paris, 1927. Prijs fr. 30.—.

Met vreugde begroet de folklorist elke nieuwe publicatie, die licht verspreidt over het volksleven in de Balkanlanden, waarvan immers tot heden te weinig is medegedeeld om er een eenigermate duidelijk beeld van te krijgen en waarvan wij toch zooveel gegevens mogen verwachten voor de verklaring der volksgebruiken in het algemeen. Deze bundel van den heer Vulpesco bevat een rijken schat van beschrijvingen van allerlei Roemeensche gebruiken, die tot nu toe begraven waren in publicaties, die, in het Roemeensch geschreven, voor de meeste folkloristen ontoegankelijk waren. Wij staan verbaasd over dien schat van schoone en eerbiedwaardige overleveringen, die daarginds onder de boerenbevolking bewaard zijn gebleven en wij beleven weer de vreugde, zoowel als den ernst, die onafscheidelijk verbonden zijn aan het uitvoeren dier oude gebruiken.

Wat de bruikbaarheid van dit boek ten eerste verhoogt, is de nauwkeurigheid, waarmede de verschillende gebruiken zijn beschreven, meermalen met vermelding van de streek en het dorp, waar zij werden genoteerd. Daarnaast deelt de schrijver een groot aantal liederen en danswijzen mede, waardoor niet alleen de levendigheid van het verhaal wordt versterkt, maar ook een zeer belangrijk materiaal voor onderzoekingen van meer algemeenen aard geboden wordt. En laat ons vooral niet vergeten de liefde, waarmede de schrijver spreekt van zijn land en zijn volk, die warme haast partijdige genegenheid voor het Roemeensche boerenleven, waaruit de oprechte belangstelling voor de folklore van zijn volk wordt geboren. Hoe rijk is het coloriet van de beschrijving der talrijke feesten, die er in de Kerstweek worden gevierd, hoe aangrijpend die schildering van de gebruiken in de Paaschweek, wanneer de afgestorvenen worden herdacht, hoe levendig die scene van het sprookjesvertellen bij de Sézatoaréa.

Minder gelukkig evenwel is de schrijver, wanneer hij zich waagt aan een verklaring der door hem beschreven gebruiken. Van Gennep, die in zijn inleidend woord dit boek warm aanbeveelt, laat ook duidelijk doorschemeren, dat hij menigmaal door twijfel wordt bevangen. Als een voorbeeld wil ik noemen den fantastischen inval, in het Zigeunergebruik der Paparudélé een herinnering aan Voorindische gebruiken te zien en in dit woord zelfs den godennaam Rudra te willen herkennen. Niet minder gewaagd is het verband, dat de schrijver legt tusschen de dansen der Calusarii en de Salische dansen der Romeinen; waarschijnlijk komt men verder, wanneer men de bij zooveel volken voorkomende zwaarddansen vergelijkt. Een staaltje van de voorkeur, waarmee de schrijver Roemeensch en Roumanic wil identificeeren, is wel het volgende zinnetje: „L'enlèvement est, en Roumanic, une coutume héritée des Romains.”

Van een heldere en goedgesloten bewijsvoering is dan ook nergens sprake. Losse elementen worden met elkaar vergeleken en met wat goeden wil haalt men daar wel bruikbaar materiaal voor het gewenschte bewijs uit. Het is jammer, dat de schrijver zich niet bepaald heeft tot een zuiver zakelijke beschrijving der verschillende gebruiken. Ook had de correctie van het boek heel wat zorgvuldiger kunnen zijn. De uitvoerige bibliografie, die de schrijver aan het einde toevoegt, wordt eveneens ontsierd door een zeer groot aantal druk- en andere fouten, waardoor met name Deutsche en Skandinavische titels tot onherkenbaar wondens toe zijn verminkt.

J. DE VRIES.

J. J. Westendorp Boerma, Johannes van den Bosch als sociaal hervormer. De Maatschappij van Weldadigheid. XVI, 308 blz. Diss. P. Noordhoff, Groningen, 1927. Prijs f 3,90, geb. f 4,50.

De Schr. behandelt in het eerste hoofdstuk (— blz. 50) levensloop en persoonlijkheid van den stichter, geeft in hoofdstuk II (blz. 51—84) over Armoede en armoedebestrijding omstreeks 1800 een zeer beknopt overzicht van den economi-

schen toestand van Nederland in het begin der 19e eeuw, en verhaalt daarna uitvoerig de oprichting en verdere lotgevallen van de Maatschappij in hfdst. III—V (blz. 85—209), waarbij zich nog 3 hoofdstukken, over Economische en sociale denkbeelden van Van den Bosch, Critiek en navolging in binnen- en buitenland, en Slotbeschouwingen aansluiten. Het grootste gedeelte van het werk is dus gewijd aan het in den ondertitel aangegeven onderwerp.

De bedoeling is echter in het werk, d.w.z. in de M. v. W., de persoon van den leider te leeren kennen. Terecht zegt de Schr. (p. XIII): „Er bestaat.. reden voor een nieuwe studie, die tracht een dieper inzicht te verkrijgen in het leven en de persoonlijkheid van Van den Bosch en hem wil plaatsen in het kader van zijn tijd, onder den invloed van toestanden en menschen en anderzijds zelf richting gevend aan de gebeurtenissen.” Een poging daartoe wordt gedaan in het zesde hfdst. (over de econ. en soc. gedachten van V. d. B.), een poging die den nauwgezetten jongen geleerde evenmin als ons geheel kan bevredigen. Een activiteit als die van Van den Bosch laat zich uit academische „gedachten” of „denkbeelden” niet verklaren. Brieven, dagboeken, enz., waarin de innerlijke motieven van den mensch dikwijls tot uiting komen, hebben we van hem bijna niet. Wij moeten hem dus naar zijn daden beoordeelen en die, met min of meer waarschijnlijkheid, uit zijn karakter trachten te motiveeren. Westendorp Boerma noemt (blz. 232 v.) „verschillende factoren.. samengekomen om Van den Bosch er toe te brengen, zich aan de bestrijding van het pauperisme te wijden: een wetenschappelijke overtuiging, verkregen door systematisch nadenken; besef van het gevaar, dat van de zijde der proletariërs dreigde voor de bezittende klasse, zijn klasse; gevoel van den druk, op de bezitloozen gelegd door de maatschappelijke omstandigheden, gepaard met het gevoel van verantwoordelijkheid om dien druk te verlichten; eindelijk een waarachtige behoefte om zijn noodlijdende medemenschen te helpen.”

„Zijn persoonlijke eigenschappen, eerezucht en overborrelende activiteit, gesteund door een krachtig zelfvertrouwen en de blijmoedige overtuiging van de mogelijkheid om de omstandigheden en daarmee ook de menschen te verbeteren.. dreven hem tot het omzetten van zijn gedachten in daden.”

Zoover de Schr. 't Kan zijn, dat al die factoren samenwerkten, maar mijn indruk is, dat hier eerezucht en activiteit (natuurlijk niet als kleinzielig egoïsme op te vatten) te veel op den achtergrond zijn geraakt, althans minder juist zijn gekarakteriseerd door „het omzetten van zijn gedachten in daden”. Van den Bosch was militair en staatsman, moest werken en anderen laten werken, wilde Nederland en Indië helpen groot maken, en rekende daarbij weinig met aanleg, belang en geluk van den enkeling, van bijzondere families, van organisch gevormde groepen, maar dacht in duizendtallen.

Het wil mij voorkomen, dat men uit dit gezichtspunt vooral zijn werk moet zien. In de tien jaren van zijn ambtelooz leven (ondragelijk voor een actief man) heeft hij de M. v. W. gesticht en geleid. Was en bleef die M. werkelijk „zijn liefste schepping” (W. B., blz. 50)? Of was het zijn werk in Indië: het Cultuurstelsel? Een positief antwoord is moeilijk, maar het laatste is m. i. waarschijnlijk. Hij heeft altijd het een met het ander in verband gebracht, en mij dunkt, dat het groeiend zelfvertrouwen (de zelfingenomenheid mag men later wel zeggen) van V. d. B. zich wel het meest aan Indië gehecht heeft. In velerlei vorm kon de M. v. W. dienstbaar gemaakt worden aan Indië (levering van militairen b.v. en werkrachten voor de cultures), plaats of werk bieden aan oud-gedienden, enz. Hoe V. d. B. zelf zijn werk in Indië waardeerde, bleek bv. toen in 1834 het te kort van de M. v. W. tot f 3½ miljoen was aangegroeid (W. B., blz. 183). Hij vond, dat de Regeering daarvoor moest opkomen, omdat die achterstand uitsluitend het gevolg was van regeeringsmaatregelen (opzending van invaliden naar de koloniën en zijn langdurige verwijdering), waarbij hij terloops opmerkte, dat f 3½ miljoen toch wel geen te groot offer was voor zijn praestaties in de beide Indiën.

Op dit subjectief gebied mag er plaats zijn voor verschil van meening. Wat

echter de voorstelling der feiten betreft, kan men aan deze dissertatie onverdeelden lof geven. Zoowel het onderzoek als de mededeeling van de verkregen resultaten getuigen op elke bladzijde van het geduld, de nauwkeurigheid en de objectiviteit van den geleerde. Zeker is er op 100 dissertaties nauwelijks één zoo goed gecorrigeerd als deze.

Het streven van den Schr. is, naar 't mij toeschijnt, in de eerste plaats de feiten zelf te laten spreken en den verstandigen lezer te laten oordeelen. Zijn eigen beoordeeling in de slotbeschouwingen is voorzichtig en in hoofdzaak wel aannemelijk. De moraal van de geschiedenis (blz. 308, slot) is deze: „ten eerste, dat het een uitermate moeilijke en hachelijke onderneming is, om oneconomische menschen economisch te maken; ten tweede, dat een dergelijke onderneming wel kans van slagen heeft, maar geen geldelijke winst verwacht mag worden, juist omdat men minderwaardige arbeidskrachten bezigt; ten derde, dat buitengewoon veel afhangt van de persoonlijkheid van den leider.”

Toegestemd. Mocht echter — wat ik niet beweer — W. B. met het derde hebben bedoeld dat het met de M. v. W. na 1827 veel beter zou zijn gegaan, wanneer de leider niet naar Indië was gezonden, dan moet ik dit betwijfelen. Het is begrijpelijk, dat een man als hij, onder den invloed van de tijdsomstandigheden, de kolonisatie van paupers uit de steden op de Drentsche heide ter hand nam en in 't groot doorzette. Het verval van handel en nijverheid gedurende den Franschen tijd had groote werkeloosheid in de steden tengevolge, terwijl de prijs der landbouwprodukten buitensporig was gestegen. Ontginning van woeste gronden, mits met goede werkkrachten onder goede leiding, werd onder zulke omstandigheden mogelijk, tijdelijk misschien zelfs winstgevend. Nooit echter, wanneer men het tracht te doen met fysiek zwakke schoenmakers, kleermakers enz. uit de steden. Noch voor leiders in klein bedrijf noch voor medewerkers in groot bedrijf zijn die geschikt. Dit laatste niet alleen omdat het werk hun te zwaar is, maar ook omdat leiding en controle bij landelijken arbeid heel andere eischen stellen dan bij machinaal werk in fabrieken, waar velen dicht bijeen kunnen zijn, de een den ander controleert, in de hand moet werken, enz.

Het is m.i. voor het zelfgevoel van V. d. B. en voor zijn roem bij het nageslacht wel een geluk geweest, dat de Koning hem in 1827 naar Indië zond. Tot dien tijd waren het jaren van goede of behoorlijke oogsten geweest. Dat de prijzen van de landbouwprodukten van 1817—23 voortdurend daalden, was geen bezwaar voor de kolonisten die voor eigen gebruik werkten. Maar wel zeer bezwaarlijk waren de slechte oogsten van 1828—30. Toen begon de crisis, die de M. v. W., met haar hooge oprichtingskosten en haar schulden inplaats van reserves, nooit te boven kon komen. Daaraan had V. d. B. zelf weinig kunnen doen. Vgl. over de toenmalige toestanden mijn „Overzicht van den Groningschen landbouw, 1800—1900” in *Bijdr. t. d. kennis v. d. Prov. Groningen*, I, blz. 328—370.

Het is een illusie, in 1927 even goed als een eeuw geleden, dat men stedelijke paupers met duizendtallen naar de Drentsche heide kan brengen en succes hebben.

Samenvattende mag men zeggen, dat W. B. met zijn proefschrift een goed werk verdienstelijk heeft uitgevoerd. Zonals O. G. Heldring indertijd verklaarde: De koloniën van Weldadigheid „zijn, wat ze zijn kunnen”, kan men er van zeggen: het is, wat het op grond van de aanwezige bescheiden zijn kan. In deze historische beperking heeft zich de meester getoond.

Wel zou men een historiebeeld als dit kunnen verlevendigen, wanneer men sociographie en psychologie te hulp riep. Ik denk hier aan ter Veen's Haarlemmermeer en bijzonder in verband met het nu besproken proefschrift aan H. T. de Graaf, *Karakter en Behandeling van Veroordeelden wegens Landlooperij en Bedelarij*, Gron. 1914, dat ten opzichte van de bevolking van Veenhuizen wel iets meer bevat dan W. B. in zijn bronnen kon vinden.

Dr. W. R. Heere: Frédéric Le Play en zijne volgelingen, de methode der monographieën. Uitg. P. Noordhoff, Groningen 1926. Prijs fl. 5.—, geb. fl. 6.—.

Dit werk over de socioloog-ingenieur Le Play, geeft een beschrijving van zijn leven en zijn werk, een beschrijving en beoordeling van zijn leer en van zijn methode van onderzoek, zijn invloed op tijdgenoten in het eigen land en daarbuiten, gevolgd door een beknopte levensbeschrijving van zijn twee voornaamste volgelingen en de uitbouw die zij aan zijn leer gaven; dit alles gezien vanaf een behoorlijke tijdsafstand — ongeveer vijftig jaar na zijn dood. Ziedaar een biografie, zoals die naar onze mening behoort te zijn. Geen persoonsverheerliking, maar een objectieve beoordeling van de waarde van dit pionierswerk, naast het aanwijzen der fouten.

Zeër zeker is de figuur van Le Play ten volle waard om na vijftig jaar naar voren gehaald te worden. De lezing van de levensgeschiedenis van Le Play, zoals dr. Heere ze ons voor ogen stelt, is boeiende lectuur. Le Play (1806—1831) leeft hier voor ons in de verschillende fasen van zijn ontwikkeling, in zijn velerlei studiën en werkzaamheden, in zijn vele en grote onderzoekingsreizen, en — niet het minst — in trouw aan zijn reeds jong opgevat ideaal: het zoeken van genezing voor het zieke Frankrijk.

Welk een vol en werkzaam leven, dat van deze ingenieur, wiens adviezen op geologies en mijnbouwkundig gebied in gans Europa gezocht waren, die ook als statisticus met hart en ziel zijn vak diende, maar die vond dat de ingenieur tevens een sociale taak in de wereld moest vervullen.

We lezen van zijn omzwerving reeds als student met zijn vriend en antagonist Jean Reynaud — deze was Saint-Simonist, de ander een heftig tegenstander van de revolutie — langs de houthakkershutten van de Harz, de visschersdorpen van Nederland, de linnenfabrieken van Westfalen en de ijzerwerken van het Sambre-Maasdal, al vragend en dagboeken vol noterend, alles samen besprekend en discussiërend; 200 dagen, waarin 6800 K.M. te voet waren afgelegd! Reeds toen wist hij zijn verplichte vakstudie tevens dienstbaar te maken aan het verzamelen van kennis van vreemde landen en volken, zoals hij het later al zijn dienstreizen zou doen.

Latere reizen, voor mineralogiese onderzoekingen of organisatie van mijnbouw, leidden hem naar Spanje, naar Engeland en Schotland, op een grote expeditie langs de Donau tot de Zwarte zee, naar Rusland waar hij achttien jaar verblijf hield, naar Scandinavië en Turkije. En steeds verzamelt hij op die reizen gegevens van mensen en toestanden. Niemand kon zo alles te weten komen als hij. Industriëlen en arbeiders, grondbezitters en pachters, professoren en studenten, herbergiers en voorbijgangers, allen leverden hem stof voor het onderwerp dat hij op het oog had. Deuren, die voor ieder ander gesloten waren, openden zich voor hem onweerstaanbaar, niets kon worden achter gehouden voor zijn rake vragen en scherpe opmerkingsgave. Zijn brieven bevatten een schat van waardevolle gegevens zowel voor de ethnograaf als voor de geograaf en de folklorist omtrent de kennis van de eerste helft der 19e eeuw.

Zo ontstaan vanzelf, uit de behoefte aan vergelijkbaarheid van al dit materiaal uit verschillende landen, zijn „Monografieën”: levensberichten van zorgvuldig uitgezochte gezinstypen, met uitvoerige budgets van hun inkomsten en uitgaven, statisties bewerkt. Een grote verzameling van deze monografieën heeft hij opgesteld, later met behulp van medewerkers nog uitgebreid.

Engeland had zijn bewondering: daar vond hij, wat naar zijn mening in Frankrijk door de revolutie te loor was gegaan: een geest van rust en wederzijds vertrouwen, en vaktrots; eerbied voor het vaderlijk gezag, voor de godsdienst, voor de monarchie. Maar ook in de primitieve boerengezinnen in de Oeral en in de Pyreneeën troffen hem deze deugden, die hem ook de middeleeuwen deden vereren. „Ontzag voor God en voor de tien geboden” moest gepredikt worden om Frankrijk weer gezond en welvarend te maken.

Zijn professoraat in Parijs — zijn colleges genoten een roep — gaf hij op toen in 1848 de revolutie weer bloed had doen vloeien. Als moralist en propagandist tegen de revolutie, met de leuzen „sociale vrede” en „testamentaire vrijheid” zag hij het als zijn levenstaak zich daaraan voortaan geheel te wijden.

Le Play zag als een van de grootste misstanden in Frankrijk de sedert de revolutie ingevoerde successiewetten, die de verplichte deling van de nalatenschap oplegden. De gevolgen hiervan, het uiteenvallen in vaak waardeloze delen van wat met vlijt en spaarzaamheid was opgebouwd als een éénheid, boerderij of ander bedrijf, achtte hij fataal voor de moraliteit.¹⁾ De deugden van spaarzaamheid en eerbied voor het vaderlijk gezag werden hierdoor aangetast, en het éénkinderstelsel in de hand gewerkt. Le Play's ideaal stond wel lijnrecht daar tegenover. Zijn waarnemingen hadden hem ervan overtuigd dat de gelukkigste vorm der bezitsverhoudingen was: „La famille souche”, de stamfamilie: Een groot gezin waaruit de vader de geschiktste van zijn zonen als zijn medewerker en opvolger uitkiest. Deze erft het bedrijf, altans het integrerend deel ervan, en heeft daartegenover mede de zorg voor de opvoeding van de andere kinderen; hij bewoont ook na zijn vaders dood het familiehuys, dat altijd open heeft te staan voor broers en zusters die hulp behoeven, voor ongehuwde vrouwen en weduwen, voor de wezen.

De successiewetten in Frankrijk gewijzigd te krijgen, was dus een van Le Play's voornaamste zorgen. Rusteloos reist hij alle autoriteiten af om hen van de noodzakelijkheid hiervan te overtuigen. Dit doel ook hoopte hij te bevorderen met de uitgave van zijn grote werk „Les ouvriers européens”, een verzameling van 36 monografieën, gevolgd door zijn conclusie, waarin hij een ernstige waarschuwing richt tot het Franse volk: Een zwaar, omvangrijk werk in zes delen; doch in het rumoer van de tijden werd niet geluisterd naar zijn vermaningen. Een grote teleurstelling gaf het hem, doch onverdroten gaat hij voort zich invloed te verwerven in Frankrijk. Bij de wereldtentoonstelling van 1855 maakt hij naam als organisator — die van 1867 zou hij later geheel leiden — wordt conseiller de l'état, komt zo in aanraking met Napoleon III, die voor zijn leer gevoelig bleek, en herhaaldelijk opkwam voor verandering in de successiewetten. Deze was echter te zwak om zijn wil bij zijn andere raadgevers door te zetten. Wel verscheen op zijn verzoek een populaire omwerking van de „Ouvriers européens”, die — geheel tegen de verwachting in — insloeg, en zes drukken beleefde bij het leven van de schrijver, en nog andere later.

Meerdere geschriften van zijn hand verschijnen, doch de aandacht van het volk wendt zich weer van hem af; elders gebeuren groter en tragiese dingen: de oorlog van 1870, het beleg van Parijs, de Commune. Le Play lijdt onder deze rampen als geen ander. Hij ziet ze als het resultaat van de geest waarvoor hij steeds gewaarschuwd heeft, het gevolg van de „erreurs des révolutions”.

Zijn rol in het openbaar leven is hierna afgelopen. Maar een kring van begeesterde jongeren had zich om hem verzameld: „gesuggereerd door de ernst en de wetenschap van de zeventigjarige, wiens overwicht zo groot was, dat scherpe kritiek bijna onmogelijk werd”. Met deze steeds groter wordende kring ondernam hij ook nieuwe onderzoekingen, nieuwe monografieën werden opgesteld, ook werd somtijds de opzet uitgebreid: niet meer de beschrijving van één gezin, maar van „een werkplaats” of „een landbouwbedrijf”, of van speciale typiese landstreken als Marken of het Wupperdal. Al mag het waar zijn, dat Le Play's methode veelal te slaafs werd nagevolgd, dat ook de keuze van de te bestuderen onderwerpen te veel beïnvloed werd door zijn maatschappijbeschouwing (hoe herhaaldelijk werden bijv. monografieën gemaakt van bewoners van streken waar nog midden-eeuwse verhoudingen heersten, en hoe zelden daartegenover werden de opko-

¹⁾ Zoals bekend wortelt deze overtuiging in verschillende delen van ons land nog in de boerenstand; tegen de Nederlandsche wetgeving in wordt in die streken bij vererving de ongesplitste eigendom in gemeen overleg aan één persoon overgedragen; men kan hier van een levend volksrecht spreken.

mende industriële streken onder de loupe genomen), het is ook ontegenzeggelijk waar, dat het werk van de „Société de l'Economie sociale” een schat van materiaal heeft opgeleverd aan waarnemingen van conscientieuse wetenschappelijke mannen, een rijke, tot dusver vooral in Nederland nog te weinig ontgonnen mijn voor de sociologische wetenschap.

De laatste jaren van Le Play werden verlicht door de vervulling van zijn lang gekoesterde wens: een eigen orgaan. Tot het laatste ogenblik van zijn leven heeft hij met de grootste ijver en toewijding „La Réforme Sociale” geredigeerd.

Al was er van Le Play's leven niets overgebleven dan het voorbeeld van gestadige, gewetensvolle wetenschappelijke arbeid in dienst van een ideaal, dan nóg had hij niet vergeefs geleefd. Maar er is meer gebleven, toont ons dr. Heere aan. Niét zijn leer. Deze leer, waaraan het boek van dr. Heere wel wat veel plaats inruimt, was die van een goedwillend en edel mens, maar die de tijd terug wil schroeven, democratie, beschaving, vooruitgang, vrijheid, dit alles is holle sophisterij. Godsdienst, eigendom en familie moeten in Frankrijk in eere hersteld worden. Werkliedenorganisatie is uit den boeze. Patriarchale verhoudingen zullen de sociale vrede in het bedrijf waarborgen, óók in de grootindustrie! Deze laatste zal trouwens steeds bijkomstig blijven in de maatschappij: De lokale behoeften zouden wel steeds in hoofdzaak door lokale produktie bevredigd worden.

Hoe jammer, dat een zo grote propagandistische kracht in dienst stond van een ideaal, dat, hoe mooi op zichzelf ook, niet in de ontwikkeling van de tijd lag en dus onvruchtbaar moest blijven.

Hoe machtig komt daartegenover de profetische blik van een Marx uit, die in dezelfde tijd levend toen de knappe statisticus Le Play nog niets zag van de toekomstige ontwikkeling van de produktie, reeds de lijn aangaf, waarlangs wij tans de groei zich zien voltrekken.

De betekenis van Le Play voor zijn nageslacht ligt echter in zijn methode van waarnemen en onderscheiden, in zijn wijzen op de invloed van het milieu en de studie van dit milieu. Hij was een der eersten, zegt dr. Heere, die „groot was op het gebied der sociografie”. Ontegenzeggelijk heeft dit deel van zijn werk voor de sociologische wetenschap een schat van materiaal bijeengegaaard.

Heeft dan de werkmethode van Le Play, de wijze waarop hij zijn materiaal bijeenbracht, dr. Heere's onverdeelde instemming? Geenszins. De twee hoofdstukken van zijn boek, die aan de uiteenzetting en bespreking van deze werkmethode gewijd zijn, bevatten uitvoerige en lang niet malse kritiek op bijna alle onderdelen ervan. In een samenvatting op p. 104 zegt hij:

„Zoo staan we dus naast Le Play waar hij vraagt deskundigen, die ter plaatse hunne waarnemingen verzamelen, maar verschillen van hem door te vragen meer oriëntering naar den historischen en statistischen kant, bestudeering van grootere geheel, uitbreiding van het aantal der te onderzoeken families, splitsing van de taak van den waarnemer over meerdere en het betrekken der half-beschaafde en primitieve volken in den kring van het onderzoek.”

Dr. Heere ziet dus zeer wel in dat de methode nog zeer onvolkomen was. Zelf vraagt hij aan het eind van zijn kritiese bespreking: Blijft dus alleen de historische waarde van Le Play over, de herinnering aan een edeldenkend mens, een goed vakgeleerde, die eens ging grasduinen op vreemd gebied, een moreel voorbeeld niet een wetenschappelijk? Deze vraag, kan ook bij de lezer van deze hoofdstukken opkomen; en het ietwat aarzelend antwoord, dat de schrijver erop geeft, zal hem niet volledig kunnen bevredigen.

In één opzicht schijnt ons de kritiek van dr. Heere zelfs te ver te gaan. Het is daar waar hij (o.a. op p. 105 en 109) de grote belangrijkheid van het budget voor de kennis van het gezin in twijfel trekt. Natuurlijk kunnen niet alle vragen aangaande de onderlinge verhouding van de gezinsleden en van deze tot de maatschappij erdoor beantwoord worden, maar het is toch langzamerhand gemeengoed geworden, dat het budget een belangrijk element vormt voor de beoordeling

van de toestand der arbeidersklasse, welke betekenis nog toeneemt, wanneer met-tertijd de budgets uit verschillende perioden op dezelfde basis opgemaakt, vergeleken kunnen worden.

Dat Le Play te veel wilde halen uit zijn beperkt aantal monografieën willen we niet ontkennen. Meegesleept door zijn vurige overtuiging meende hij te goeder trouw, dat zijn zeer onvoldoend en eenzijdig onderzoek de waarheid van zijn leerstellingen afdoende bevestigde. Vanuit zijn 36 monografieën beoordeelde hij heel Europa! Doch dit alles neemt niet weg, dat zijn gedachte om het arbeidersbudget als uitgangspunt te nemen voor sociologische onderzoekingen een gelukkige greep was.

Trouwens in het hoofdstuk over „De invloed van Le Play in binnen- en buitenland” toont dr. Heere ons zelf aan hoe herhaaldelijk bij wetgeving, bij geschied-schrijving, bij opvoedkunde, bij literatuur zelfs, overal waar kennis van sociale toestanden noodzakelijk was, de methode van Le Play, in hoofdzaak de verzameling van budgets, is toegepast, zij het ook in gewijzigde vorm.

Ook indirekt — en wel in de eerste plaats door de twee talentvolste leerlingen van Le Play, Henri de Tourville en Edmonds Demolins — heeft de methode der monografieën, verbeterd, en toegepast ook op grotere sociale eenheden dan het gezin, doorgewerkt. In Nederland te weinig, oordeelt dr. Heere. Wel behandelt prof. Steinmetz de methode op zijn colleges, ook gaf deze zelf een voorbeeld van feiten verzamelen als grondslag voor een onderzoek, wel pasten zijn leerlingen Nieboer en Ter Veen hetzelfde toe in hun werk, maar verder is de monografie naar systematieke opzet nog niet doorgedrongen. Hij geeft hier echter blijk de Nederlandse literatuur op dit gebied onvoldoende te kennen. Wij herinneren aan de uitgave der Soc. Dem. Studieclub: „Arbeidersbudgets”, jaarbudgets van 70 arbeidersgezinnen in Nederland (1912), die de grondslag en het voorbeeld hebben geleverd o.a. voor latere officiële publikaties van het Rijk.

Zonder twijfel kunnen we echter instemmen met de wens van dr. Heere aan het slot van dit hoofdstuk, dat er in ons land nog meer gedaan zou worden aan het verzamelen van overvloedig feitenmateriaal, aan de hand van eenzelfde questionnaire (waarvoor die van prof. Steinmetz als voorbeeld kan worden genomen) en gevat in hetzelfde kader.

Wij bevelen het boek van dr. Heere gaarne aan de lezer van dit tijdschrift aan. Hij zal genieten van de vlotte beschrijving, van het boeiend verhaal; want het is alsof dr. Heere vol hartelijkheid schreef over een vriend waarmee hij jaren lang gewerkt heeft en die hij als denker, als werker en als mens de hoogste achting toedraagt.

Maar ook zal hij waarden het onpartijdig oordeel dat hier wordt gegeven over de bij zijn leven zo zeer bewonderde, maar ook zo fel bekritiseerde — en na zijn dood te spoedig vergeten — figuur van Le Play: een eerlike poging om hem de plaats toe te kennen, die hem in de geschiedenis der wetenschap toekomt.

Th. v. d. WAERDEN.

„Russland”, tweede deel van „Auslandsstudien”, herausgegeben vom Arbeitsausschuss zur Förderung des Auslandsstudiums an der Albertus-Universität zu Königsberg i. Preussen. Gräfe und Unzer Verlag, Königsberg 1926. 290 blz., prijs f3.60.

Een voortreffelijk boek, zooals ik er in lang geen over Rusland, oud en nieuw, gelezen heb. Het opstel van Stählin, den schrijver der nieuwste Deutsche geschiedenis van Rusland, over de sociale en geestelijke veranderingen in deze geschiedenis, is bijzonder aantrekkelijk en nuttig. Het laatste kan men niet zeggen van Krauske's studie over Katharina II, zij maakt ons deze bij uitnemendheid ijdele en egoïste persoon niet begrijpelijker. Bizonder treffend is wat Nikolaj v. Arseniev over de Russische kerk, haar karakter en huidige lotgevallen medeelt: meer dan 8000 priesters werden martelaars. De bizondere aard der Russische vroomheid wordt ons in dit opstel duidelijker gemaakt. Even aantrekkelijk zijn de opstellen

van Winkler en Scheinfurth over de oud-Russische kunst, die der oude ikonen, en over de ontwikkeling dier kunst sedert Peter den Groote. Vooral het eerste, van groote kennis en diepe waardeering getuigend, zal voor menig een veel nieuws bevatten. Iwao Iljin's studie over rechtsorde en rechtsbewustzijn in het tegenwoordig Rusland is uiterst belangwekkend, doch in volledig anti-bolschewistischen geest geschreven: de schrijver schijnt in alle opzichten conservatief te denken; de eerste vijf jaren van het nieuwe stelsel leerde hij in Moskou kennen, sedert werd hij verbannen en woonde in Duitschland. Rost over Gogol is de moeite waard, maar Kurt Wiedenfeld's 7 bladzijden over Rusland in de „Weltwirtschaft" geven wat heel weinig.

Het heele boek is frisch en pakkend geschreven, het beteekent waarlijk een bijdrage tot onze kennis van den Russischen geest. S. R. S.

Jahrbuch für Soziologie, III. Band, 343 blz. Verlag G. Braun, Karlsruhe 1927. Mk. 15,60, geb. Mk. 18.

Het eerste deel bevatte historische en juridische bijdragen, het tweede deel psychologische en economische. In dezen derden jaargang heeft de samensteller artikelen bijeengebracht, die onder het gezichtspunt der actualiteit beschouwd, tot de politieke sociologie behooren. Aan het tweede deel werd een aanvulling toegevoegd aan het probleem der natie gewijd. De samensteller wijst er ook dit keer nog eens nadrukkelijk op, dat door hem niet slechts materiaal, volgens een bepaalde methode samengesteld opgenomen is, maar al hetgeen onverschillig de methode sociologie is. Behandeld worden de sociologie van het grensvolk in Tirol, de minderheden in Polen en het Pan-Europeïsme, alle als aanvulling van het nationaliteitsprobleem. Hierbij sluiten zich aan de artikelen over het nationaliteitsprobleem in Azië en de koloniale politiek. De theoretische ethnographie die hiermede samenhangt, wordt in de artikelen over de algemeene sociologie vertegenwoordigd door een opstel van Lowie uit Berkeley over de beoefening van dezen tak van wetenschap in Amerika. Zoodra de ethnologie zich begon bezig te houden met de beschavingsleer der primitieve volkeren, begaf zij zich op sociologisch terrein. Prof. Salomon juicht het feit toe, dat het nieuwe „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie" zich er ook op toelegt om op de betekenis van de ethnologische problemen voor de wereldpolitiek te wijzen en belangrijk materiaal voor de theoretische sociologie te leveren.

De artikelen over de algemeene sociologie handelen verder over het begrip „groep" en over de sociale psychologie. De vierde jaargang zal in het algemeene deel artikelen bevatten, die volgens een bepaalde methode samengesteld zijn. Naar aanleiding van deze mededeeling spreekt Salomon over den methodenstrijd. Iedere wetenschap bezit een methodenstrijd maar het komt er op aan dat deze strijd, die slechts richtlijnen en plannen schept, de uitvoering daarvan niet in den weg staat. In Duitschland was dit het geval, doordat de sociologie slechts als een bepaald positivisme, en dus als een natuurwetenschappelijke opvatting van de maatschappij opgevat werd, zoodat de strijd over de sociologie de strijd over het positivisme was. Nu echter deze wetenschap ook op geheel andere wijsgeerige grondslagen beoefend wordt, wordt zij niet meer als wetenschap ontkend, waarmede de methodenstrijd evenals bij de andere wetenschappen slechts een interne aangelegenheid is geworden. Een honger naar feiten treedt aan den dag met het doel om in te halen wat in andere wetenschappen wellicht te veel beoefend is. Ook de theoretische beschouwingen van de beoefenaars, die geheel alleen stonden en die daardoor het gebied ab ovo dienden te bewerken, treden op den achtergrond nu de sociologie een erkend leervak is geworden.

We bewonderen na het lezen van deze gedachten den arbeid van prof. Salomon en komen tot de overtuiging, dat hij den juisten weg bewandelt om de sociologie tot een algemeen erkende wetenschap te maken. Toch twijfelen we er over of nu niet te veel oude wijn in den nieuwen zak gedaan wordt. Voor ons dient aan

den positief-wijsgeerigen grondslag streng vast gehouden te worden wil het bijzondere karakter niet verloren gaan.

De lectuur van het boek bevelen we wederom warm aan. Volgens de aankondiging zal de aanvullingsband nu ook een artikel van een Nederlander bevatten. Prof. Steinmetz schreef daarin over „Die Nationalität und ihr Wille”, ongetwijfeld een zeer belangrijk en actueel onderwerp. J. J. VON SCHMID.

Arthur Liebert, Ethik. 288 blz. Quellen-Handbücher der Philosophie, Pan-Verlag, Rolf Heise, Berlin, 1925. Prijs M. 3.30, geb. M. 4.50.

Liebert heeft hier zich een moeilijke taak gesteld. Voorop stond het streven een zoo rijk en veelomvattend mogelijk geheel te geven van de veelheid en veelzijdigheid der ethische problemen en der systematische ontwikkeling. Daarbij moesten de voornaamste beoefenaars der ethiek aan het woord komen en juist hun meest karakteristieke opvattingen moesten worden aangegeven. En dat niet in korte spreuken, maar zooveel mogelijk in gedeelten uit hun werken, die in zichzelf afgesloten waren. Moeilijkheden te over, die binnen het bestek van een niet te omvangrijk werk haast niet overwonnen konden worden.

Toch is de auteur uitstekend geslaagd. Hij meent dat elke ethiek drie vragen opwerpt: die naar de motieven en voorwaarden van het handelen, die naar de wetten van het handelen en die naar het doel. De antwoorden op deze vragen verschillen naarmate een ethiek tot het type der psychologisch-naturalistisch-hedonistisch-eudaemonistische behoort of tot de normativistisch-imperativistisch-humanistische of tot de vermenging van deze. Het was de bedoeling van Liebert bij de bloemlezing uit de werken der ethici vooral te doen uitkomen welk antwoord zij op de gestelde drie vragen gegeven hebben.

Zijn verzameling beschouwingen is dus naar een bepaald schema ingericht. Dit heeft voordeelen. Maar doet eigenaardige bezwaren rijzen als de auteur niet geheel in dit schema past. Over het algemeen is echter de keuze uitstekend en het overzichtelijk karakter verdienstelijk. Men mist natuurlijk telkens wel iets wat men zelf zou hebben opgenomen en verbaast zich bijv. niets van Heymans' opvattingen geciteerd te zien. Doch men verontschuldigt dit gaarne, omdat eene bloemlezing niet volledig kan zijn. Het is een boekje van groote waarde voor alle beoefenaars der ethiek.

H. G. VAN WIJNGAARDEN.

Prof. Dr. A. J. de Sopper: Vertrouwen. 2e druk, 146 blz., Erven F. Bohn, Haarlem, 1926, prijs fl. 2.—, geb. fl. 3.—.

Deze tweede veel vermeerderde druk van Prof. de Sopper's geschrift maakt het den beoordeelaar niet gemakkelijk. De moeilijkheid ligt in het tweeslachtig karakter van het werkje. Blijkens de voorrede heeft het geen wetenschappelijke pretentie: „Indien het den een of ander een weinig helpen kan in den levensstrijd, acht ik den daaraan besteden arbeid ruimschoots beloond.” Het wil dus in de eerste plaats praktisch zijn. En daarmee in overeenstemming is ook het laatste woord: „Mijn bedoeling is geen andere dan te wijzen op Hem, van Wien alleen regeneratie van onze personen en onze cultuur te wachten is.” M.a.w. hij wil een geloofsovertuiging wekken of versterken. Of hij dat doel bereikt heeft? Er spreekt hier een warme, eerlijke overtuiging, die waard is gehoord te worden. Maar of de overtuigende kracht zich veel verder zal uitstrekken dan tot hen, die reeds met hem in dezelfde sfeer van gedachten en gevoels leven?

Daarnaast echter en overal er mee vervlochten, komen tal van filosofisch wetenschappelijke beschouwingen voor. Hoeveel komt er niet ter sprake: de „als = ob” filosofie, Freud, het psychisch monisme, de „Wesenschau”, ja wat niet? Dat wordt uiteraard oppervlakkig; en de beweringen zijn soms niet geheel juist. Dikwijls drukt schr. zich vaag, alles behalve precies uit, wat zeker in de

wijsbegeerte meer voorkomt, maar toch een kwaad ding is. Zoo b.v., als hij tegenover de Freudianen zegt: „Voor mij is het oorspronkelijke, het eigenlijke, het wezenlijke, het primaire: het geestelijke.” Het primaire? En de libido het secundaire, afgeleide? Die heele bladzij (bl. 38) lijkt een populaire bestrijding van de school van Freud, waarin echter niets blijkt van haar groote beteekenis voor de psychologie. Wil men die school bestrijden, dan dringe men er dieper in door. Van die populair-psychologische manier geeft al dadelijk het eerste zinnetje van het boek blijk. „Wij menschen zijn bewuste wezens”, waaruit wordt afgeleid, dat in onze natuur ligt vooruit te zien. Natuurlijk is dat als algemeene karakteristiek niet juist; wij menschen zijn voor een groot, een heel groot deel immers onbewuste wezens. Om dat in te zien, behoeft men nog geen volgeling van Freud te zijn. Hoe wonderlijk weinig denken de meesten aan de toekomst, tenzij er een bepaalde reden is om het wel te doen. Summa summarum, filosofisch komt het boekje mij niet sterk voor.

N. W. B.

Het recht in zake gezinsleven en huwelijksontbinding. 850 blz. Kol. Instituut, Amsterdam, 1926. Prijs fl. 12.—.

Wederom verscheen een deel van de *Pandecten van het Adatrecht*, n.l. deel VIII: *Het recht in zake gezinsleven en huwelijksontbinding*. (Uitgave van het Kon. Koloniaal Instituut te Amsterdam; gedrukt bij De Bussy aldaar.) Een veertiental personen, in den aanvang van het werk genoemd, verleenden daartoe hun medewerking. De inhoud is verdeeld in 22 hoofdstukken en, gelijk gewoonlijk, in elk hoofdstuk gerangschikt over de verschillende adatrechtskringen, die men in Indonesië aantreft, nu eens veel, dan weer weinig of niets over zulk een rechtskring bevattende.

Al spreekt de titel alleen van het recht betrekkelijk genoemde onderwerpen, de inhoud brengt ons ook over andere aangelegenheden van het gezinsleven veel wetenswaardigs. Dat die gegevens niet altijd met elkaar overeenstemmen, zal wel niet alleen veroorzaakt worden door plaatselijke verschillen; de bewerkers hebben uit vele bronnen moeten putten, die natuurlijk niet alle even zuiver zijn. Daarbij komt, dat de berichten soms ook belangrijk verschillen in ouderdom, zoodat verandering van toestanden ook de oorzaak van een ander beeld kan zijn. Een werk als dit moet natuurlijk met overleg en voorzichtigheid gebruikt worden. De lezer vindt de gebezigde bron echter steeds onder het bericht vermeld en kan dus nader de waarde der gegevens onderzoeken, hierbij gebruik makend van de alphabetische lijst aan het slot van het boek, waarin de volle titels der aangehaalde werken vermeld zijn. Doch ook zonder deze diepere studie ontvangt hij reeds door vergelijking van de vaak talrijke mededeelingen over een zelfde onderwerp ten aanzien van verschillende verwante bevolkingsgroepen een tamelijk duidelijk en soms door treffende overeenstemming ook zich eenigszins als betrouwbaar aankondigend beeld van de beschreven familie-instellingen of -verhoudingen.

Ook dit deel der pandecten vormt een groote aanwinst niet alleen voor de beoefenaars van het adatrecht, maar ook voor allen, die zich met ethnologische studie bezig houden. Het laatste hoofdstuk: „Rechten van den vorst in zake huwelijksontbinding”, bevat slechts ten aanzien van enkele rechtskringen een paar gegevens; ten aanzien van de andere geheel niets. Het is niet waarschijnlijk, dat er over deze kringen weinig of niets te vermelden zou zijn van dit recht der vorsten. Is deze lacune een gevolg van het nog niet geheel bewerkt zijn der aanwezige literatuur? Het voorbericht doet zulks vermoeden. We kunnen dan nog een aanvulling op dit punt verwachten. Intusschen is er alle reden tot dankbaarheid voor het vele dat hier wordt geboden.

G. ANDRÉ DE LA PORTE.